

ОСНОВНІ ФОРМИ ОХОРОНИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

*Заблотовська А.Г.**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

У статті розглянуті основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів. Проаналізовано їх зміст та ефективність використання у практичній діяльності.

Ключові слова: форми охорони пам'яток історії та культури; зони охорони пам'ятки; охоронні території; охоронна зона; зона регульованої забудови; зона охорони археологічного культурного шару; зона охоронюваного ландшафту.

Актуальність. Україна володіє більше як 130 тис. пам'яток історії та культури і належить до країн з багатою історико-культурною спадщиною. На жаль, за підрахунками фахівців, у нашій державі у ХХ столітті знищено близько 10 тисяч архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність. Тому охорона та збереження об'єктів історії та культури є надзвичайно актуальним питанням сьогодення. Аналіз досліджень останніх років засвідчує збільшення фактологічного матеріалу з питань охорони історико-культурної спадщини. Незважаючи на постійну увагу до питання збереження пам'яток історії та культури, досі залишаються невизначеними основні форми охорони історико-культурної об'єктів. Для здійснення ефективних заходів щодо збереження історико-культурних ресурсів необхідна опосередкована ланка у вигляді аналітичних, системних досліджень, у межах яких можна узагальнити результати фактологічних пошуків та сформулювати підґрунтя для розробки питань історично-теоретичного спрямування.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні засади охорони історико-культурної спадщини знайшли відображення у працях С. Заремби (2002), В. Акуленка (1974), В. Горбик (1998), Т. Катаргіної (2001), Т. Курило (2005), П. Толочко (2003) та ін. Питання діяльності державних і громадських організацій розглянуті В. Гробиком (2009), Г. Денисенком (2009), А. Мироненко (1999), Н. Пелівановою (2008) та ін. Аналіз діяльності міжнародних організацій відображений у розділах О. Титової (2001), Л. Прибєги (2002), Н. Терес (2008), І. Шевцова (2007) ін.

Виклад основного матеріалу. Під формами охорони пам'яток історії та культури розуміють сукупність організаційних, фінансових та матеріально-технічних заходів, що здійснюються державними органами влади, громадськими організаціями та іншими зацікавленими фізичними і юридичними особами з метою збереження, консервації, реставрації та музеєфікації об'єктів історико-культурної спадщини. До форм охорони історико-культурних туристичних ресурсів доцільно

відносити: а) системний облік об'єктів історико-культурної спадщини; б) встановлення охоронних територій; в) здійснення заходів щодо збереження пам'яток історії та культури; г) прийняття законодавчих документів, пов'язаних з охороною історико-культурної спадщини. Зазначений перелік не вичерпний, оскільки розвиток наукових підходів може сприяти подальшому збільшенню методів збереження пам'яток історії та культури.

Складовими системного обліку пам'яток історії та культури є виявлення, наукове вивчення, класифікація та державна реєстрація. Формування, ведення та використання обліку здійснюється спеціально уповноваженими органами охорони культурної спадщини: Кабінетом Міністрів України (занесення до Реєстру об'єктів культурної спадщини національного значення та внесення змін до нього щодо пам'яток національного значення); центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини (ведення Реєстру, занесення до Реєстру об'єктів культурної спадщини місцевого значення та внесення змін до нього щодо пам'яток місцевого значення); органами охорони культурної спадщини Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (подання пропозицій центральному органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини про занесення об'єктів до Реєстру та внесення змін до нього). З метою дотримання законодавства, при розгляді пропозицій необхідно на кожен об'єкт скласти облікову документацію, на підставі якої приймається рішення про занесення (чи не занесення) об'єкта до реєстру, визначається його категорія.

Обов'язковою умовою віднесення об'єктів історії та культури до реєстру нерухомих пам'яток України є відповідність критерію автентичності. Окрім цього, історико-культурні туристичні ресурси національного значення повинні відповідати одній із вимог: впливати на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни, бути безпосередньо пов'язаними з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей; репрезентувати шедевр

творчого генія, стати етапними творами видатних архітекторів, інших митців, бути витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю. Об'єкти історії та культури місцевого значення мають відповідати принаймні одному з таких критеріїв (окрім автентичності). Вони повинні впливати на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва регіону, мають бути пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей регіону, бути творами відомих архітекторів або інших митців і культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи [3]. Інформація, що міститься в реєстрі, слід використовувати під час формування та ведення державного земельного кадастру, державного містобудівного кадастру та інших інформаційних банків даних.

Встановлення охоронних територій включає встановлення зон охорони навколо пам'ятки, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, охоронюваних археологічних територій, музеїв-садиб, музеїв просто неба. Зони охорони пам'ятки - це зони, що регламентують містобудівну діяльність у районі розташування пам'ятки з метою збереження її історичного середовища, виявлення композиційно-художньої цінності та доцільного використання. До зон охорони пам'яток належать: охоронна зона; зона регулювання забудови; зона охоронюваного ландшафту; зона охорони археологічного культурного шару [1].

Зони охорони пам'яток забезпечують диференційоване збереження пам'яток у доквіллі: охоронні зони - у найближчому, тісно пов'язаному з пам'ятками, міському і природному середовищі; зони регулювання забудови - у віддаленому міському середовищі; зони охоронного ландшафту - у віддаленому природному середовищі.

Охоронна зона - це територія, що асигнується збереженням і відтворенням найближчого історичного середовища пам'ятки, головним чи суттєвим елементом якого є пам'ятка та створення оптимальних умов її огляду.

Зона регульованої забудови - це забудована чи призначена під забудову територія за межами охоронної зони, на яку поширюється композиційний вплив пам'ятки. Зона призначена для збереження особливостей візуального сприйняття пам'ятки, охорони і відновлення її активної ролі в композиції і пейзажі міста, селища, села. Ця зона виконує функції буферної, перехідної та синтезуючої зони у взаємодії пам'ятки з новими об'єктами доквілля.

Зона охоронного ландшафту - це природна чи близька до природної, незабудована територія за межами охоронної зони, з якою пам'ятка має

активний візуальний зв'язок. Вона визначається для збереження і реабілітації природних утворень, які є характерним історичним середовищем пам'ятки, і відіграє важливу роль у портреті населеного місця або окремого пейзажі, що містить пам'ятку.

Зона охорони археологічного культурного шару - територія за межами пам'ятки археології та її охоронної зони, де виявлені окремі археологічні знахідки або можливе існування археологічного культурного шару, існування та функціонування якого потребує проведення шурфування або розкопок.

Зони охорони пам'яток та їх межі повинні визначатися з урахуванням: історико-культурної цінності прилеглих до пам'яток територій; особливостей композиційного впливу пам'яток на доквілля; пейзажних зв'язків пам'яток з природним середовищем; цінності природних складових ландшафту населеного пункту; геологічної та гідрогеологічної ситуації; техногенних навантажень та вимог забезпечення дотримання загального режиму зон охорони [1].

Історико-культурні заповідні території створюються як зони спеціального режиму охорони і використання історично сформованих територій, функціонально й планувально не відмежованих в територіальній структурі, з метою збереження та відновлення їх історичного вигляду.

На території історико-культурного заповідника і в зоні його охорони забороняється діяльність, що суперечить проекту організації території цілям і завданням, передбаченим положенням (статутом) про заповідник і шкідливо впливає (або може вплинути) на додержання режиму використання цих територій, у тому числі: будівництво споруд, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю заповідників, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування; діяльність, що призводить до забруднення навколишнього середовища, у тому числі візуальне й акустичне, порушення схоронності земельного фонду, гідрологічного режиму території, інші деструктивні процеси в ландшафтах; організація масових і видовищних заходів без узгодження з адміністрацією заповідника, розведення багать поза межами встановлених для цього місць; полювання, промислова заготівля рослинної сировини, вирубка лісу, за винятком санітарної і ландшафтної [2].

Для забезпечення ефективної комплексної охорони історико-культурного заповідника у ньому створюється спеціальна служба охорони, основними завданнями якої є: додержання режиму охорони територій та об'єктів культурної спадщини

історико-культурного заповідника; попередження та припинення порушень законодавства у сфері охорони культурної спадщини та у разі делегування відповідних повноважень, природоохоронного законодавства.

Історичне населене місце - це населений пункт, який зберіг повністю або частково свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ним розпланування та форму забудови, що є типовими для певних культур, періодів розвитку, та занесений до Списку історичних населених місць [3].

Населений пункт може бути визнаним історичним у тому випадку, якщо відповідає двом з таких критеріїв: наявність історичних, архітектурних, ландшафтних та садово-паркових об'єктів культурної спадщини, які мають містоутворювальне значення; розпланування відповідно до минулих історичних епох (до початку ХХ століття); збереження основних композиційних центрів та композиційних осей населених місць; наявність рядової історичної забудови. Основними напрямками містобудівної діяльності в історичному населеному пункті є збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища, створення сприятливих умов функціонування історичних ареалів, гармонійне поєднання сучасних будівель з об'єктами культурної спадщини [3].

Заходи щодо збереження пам'яток історії та культури проводяться органами влади всіх рівнів, при цьому може залучатися громадськість на добровільних засадах. З метою охорони історико-культурної спадщини вживаються такі заходи: 1) встановлення та утримання охоронних дощок і охоронних знаків у належному стані - один з обов'язкових заходів збереження та захисту пам'ятки від пошкодження, руйнування або знищення. На охоронній дошці зазначаються вид, найменування, датування та охоронний номер пам'ятки; 2) укладання охоронних договорів щодо об'єктів історії та культури є обов'язковою умовою при оренді, користуванні чи володінні будівлі, що занесена до реєстру нерухомих пам'яток України. Охоронний договір встановлює режим використання пам'ятки культурної спадщини, у тому числі території, на якій вона розташована. До документу додаються акт технічного стану; опис культурних цінностей і предметів, що належать пам'ятці; план поверхів пам'яток-будівель і споруд; план інженерних комунікацій та зовнішніх мереж (за наявності); генеральний план земельної ділянки; паспорт пам'ятки [3]. Відсутність охоронного договору призводить до застосування санкцій, передбачених законодавством; 3) примусове повернення у державну власність об'єктів культурної спадщини, яким загрожує пошкодження, руйнування, знищення; конфіскація

об'єктів культурної спадщини; 4) заборона діяльності, яка створює загрозу для пам'яток історії та культури. Забороняється будь-яка зміна, заміна, переміщення чи знесення об'єктів історико-культурної спадщини на інші місця або ж реконструкція і проведення капітального ремонту, що призводить до втрати предмета охорони пам'ятки. Роботи на пам'ятках можуть проводитися за наявності письмового дозволу відповідних органів влади на підставі погодженої з ним науково-проектної документації [3]; 5) проведення реставрації, реконструкції та музеєфікації; 6) здійснення нагляду за проведенням робіт на пам'ятках, їх територіях, у зонах їх охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць із залученням органів влади у сфері охорони історико-культурної спадщини.

Прийняття законодавчих документів, пов'язаних з охороною історико-культурної спадщини, базується на основних засадах державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Це забезпечення правових, організаційних і фінансових умов для збереження об'єктів культурної спадщини та їх належного утримання і упорядкування; усунення загроз, що можуть заподіяти шкоду об'єктам культурної спадщини; запобігання пошкодженню, руйнуванню, знищенню об'єктів культурної спадщини та їх невідповідному використанню; контроль за станом збереження та функціонального використання об'єктів культурної спадщини; протидія розкраданню, втраті та незаконному вивезенню за кордон культурних цінностей, повернення в Україну культурних цінностей; врахування вимог охорони культурної спадщини при плануванні територій на державному, регіональному та місцевому рівнях, розробленні, планів управління земельними ресурсами, затвердженні й виконанні відповідних програм економічного і соціального розвитку; забезпечення охорони, збереження, відродження та розповсюдження надбань традиційної культури; затвердження методик та правил дослідження та охорони об'єктів культурної спадщини; залучення різних верств населення до охорони культурної спадщини, збереження цінностей традиційної культури; забезпечення умов для: наукового дослідження та документування об'єктів культурної спадщини; здійснення консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування об'єктів культурної спадщини для сучасних потреб; використання матеріалів, методів і технологій, заснованих на традиціях, дослідження можливості їх застосування в сучасних умовах; забезпечення високої якості роботи через системи підготовки кадрів, визначення професійної кваліфікації та

акредитації окремих осіб, підприємств та установ, використання об'єктів культурної спадщини у спосіб, що забезпечує збереження їх культурної цінності; популяризація і поширення знань про об'єкти культурної спадщини та їх значення для історії та культури; реалізація прав громадян на інформацію про об'єкти культурної спадщини та доступ до них; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері охорони культурної спадщини.

Висновок. Основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів (системний облік об'єктів історико-культурної спадщини; встановлення охоронних територій; здійснення заходів щодо збереження пам'яток історії та культури; прийняття законодавчих документів, пов'язаних з охороною історико-культурної спадщини) сприяють збереженню пам'яток історії та культури, забезпечують попередження можливого негативного впливу на об'єкти. Практичне застосування

вищезазначених заходів забезпечує (частково чи повністю) об'єкти історико-культурної спадщини від можливого руйнування, пошкодження та зумовлює мінімальне застосування заходів, які пов'язані з реставрацією об'єктів історії та культури.

Список літератури

1. Вечерський В.В. Історико-містобудівні дослідження Чернівців / В.В. Вечерський, Т.В. Скібіцька, О.М. Сердюк - К: Фенікс - 2008. - 105 с.
2. Горбик В.О. Діяльність державних інституцій і громадських організацій з охорони культурної спадщини: історія, теорія, практика // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / В.О. Горбик, Г.Г. Денисенко - К.: Інститут історії України. - 2009. - С. 5-42.
3. Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини: станом на 2011 рік - Чернігів: ВАТ РВК Деснянська правда. - 2011. - 796 с.

Заблотовська А. Основные формы охраны историко-культурных туристических ресурсов. В статье рассмотрены основные формы охраны историко-культурных туристических ресурсов. Проанализированы их содержание и эффективность использования в практической деятельности.

Ключевые слова: формы охраны памятников истории и культуры; зоны охраны памятника; охранные территории; охранный зона; зона регулируемой застройки; зона охраны археологического культурного слоя; зона охраняемого ландшафта.

Zablotska A. The main forms of historical and cultural tourism resources. The main forms of security of historical and cultural sites are investigated and disclosed it's content in this work. The basic directions of it's application in practice are proposed.

Key words: forms of historical and cultural monuments; zone of monuments; protected areas; conservation zone; zone controlled building; zone of archaeological cultural layer; protected landscape area.